

100 onns Fundaziun Schiller svizra

In cumpendi istoric

Da Estelle Schiltknecht e Ernst Nef
Traducziun: Roman Caviezel

1905 e avant

La fundaziun

Na be en Germania, ma er en Svizra, e particularmain en Svizra tudestga è il tschientavel di da la mort da Friedrich Schiller stà il motiv da numerusas festas. Per la Svizra era Schiller dentant en emprima lingia l'autur da „Guglielm Tell”. „En la secunda scena dal secund act, l'engirament dal Rütli, stat ella scrit, la chanzun da las chanzuns da nossa libertad, il catechissem politic da nossa giuventetgna, la constituziun ideala da la Lia svizra”,¹ sco cusseglier federal dr. Louis Forrer l'ha exprimì en ses pled festiv a chaschun da la festa da commemoraziun dal tschientavel di da la mort ils 9 da matg 1905 en la Tonhalle da Turitg.

Quella festa da commemoraziun, che era vegnida organisada dal „Lesezirkel Hottingen” (circul da lectura da Hottingen), ha gì lieu „a favur da la Fundaziun Schiller svizra”.² Medemamain è era stà destinà a la Fundaziun Schiller svizra il gudogn net da la represchentaziun da „Demetrius” da Schiller il medem di en il teater da la citad da Turitg. E cusseglier federal Forrer ha communitgà en ses pled ch'il fondo da la Fundaziun Schiller svizra haja già contonschi in nivel considerabel. Quai lascha concluder che la fundaziun sto gia avair existì en quel mument. Vairamain eran pass decisivs per la fundaziun vegnids fatgs gia avant. Els eran dentant tuts stads drizzads or sin il datum dal tschientavel di da la mort da Schiller, usché ch'ins po considerar la festa en la Tonhalle da Turitg sco act da fundaziun per propi ed il „Lesezirkel Hottingen” sco ses iniziand.

Co ch'igl è vegnì usché inavant

L'idea d'ina Fundaziun Schiller svizra è naschida en la suprastanza dal „Lesezirkel Hottingen”, pli exact tar ses president dr. Hans Bodmer. Cun 19 onns aveva Bodmer fundà cun in tozzel giuvens da l'uniun da gimnastica da Hottingen l'onn 1882 in circul da lectura cun la finamira da „sa famigliarisar cun agid d'in abunament d'intginas revistas che circuleschan regularmain e, cun procurar per cudeschs prezius, da metter en contact il singul cun las capodovras e las pli novissimas ediziuns da nossa litteratura e cun conuschentschas scientificas nizzaivlas. Dasperas è vegnì prendì en vista cun ina colliaziun inschignavla la fundaziun d'ina biblioteca

---

1 Il pled festiv è stampà pled per pled en: Neue Zürcher Zeitung, nr. 129, Morgenblatt, 10 da matg 1905.

2 cf. illustr. p.

3 Hedwig Bleuler-Waser: Leben und Taten des Lesezirkels Hottingen 1882-1907. Turitg, 1907, p.15ss.

per contribuìr grazia a la lectura a la nobilitaziun da corp ed olma, sco la gimnastica serva per engrondir la forza”.³

Il „Lesezirkel Hottingen” aveva in success creschent. Suenter che al menaschi da mappas da lectura e a l’organisaziun da referats eran succedids occurrenz, l’emprim mudestas en pitschna cumpagnia, suenter gronds arranschaments socials, ha superà amez ils onns novanta dal 19avel tschientaner il dumber da commembers la sava dals milli. Il „Lesezirkel Hottingen” era daventà in’instituziun renumada e lunsch enturn enconuschenta. Fin ses 70avel onn da vegliadetgna è il fundatur Hans Bodmer restà ses president. Il „Literarischer Club Zürich” che era vegnì fundà dad el aifer il „Lesezirkel Hottingen” 1902 ha finalmain survivì la dissoluziun dal circol l’onn 1941.

I na fa betg donn als merìts da Hans Bodmer sche nus menziunain che sia idea d’ina Fundaziun Schiller svizra va anavos sin in scriver da la Germania. Sco president dal „Lesezirkel Hottingen” – sco ditg, enconuschent lunsch enturn – ha el retschavì dal chaubibliotecari dal Goethe-Schiller-Archiv a Weimar, von Bojanowski, ina brev (che porta il datum dals 24 d’october 1904) cun la proposta da fundar en Svizra ina filiala da la Fundaziun Schiller tudestga.⁴ Sin fundament da quest scriver è Bodmer sa preschentà al chau dal departament da l’intern, cusseglier federal dr. Louis Forrer: Bodmer beneventava la proposta da von Bojanowski, la refusava dentant en la furma preschenta e chattava che „la Svizra stoppia fundar in’atgna Fundaziun Schiller, independenta da quella tudestga”.⁵

Visavi von Bojanowski ha Bodmer giustifitgà suandantamain sia refusa: „Ils motivs, che recumandan per la Svizra in proceder independent, èn da natira politica. Per la collaboraziun cun la Fundaziun Schiller tudestga pudess be la Svizra tudestga vegnir activada, dentant betg la Svizra franzosa ... Tenor ils statuts pudessan vegnir sustegnids be scribents da la Svizra tudestga e na er quels da la Svizra franzosa. La litteratura svizra è dentant trilingua, e damai che il provediment material per ils scribents è ina fatschenta naziunala, schebain che la connexiun mentala cun ils pajais da tschep e vaschins sto adina vegnir puntuada, sto er per quest intent vegnir instituida in’instituziun tenor las cundiziuns politicas.”⁶

L’impuls dal „Lesezirkel Hottingen” resp. da Hans Bodmer ha chattà buna accoglientscha tar il cussegl federal. Già al cumenzament 1904 aveva il parlament satisfatg ad ina istanza ed approvà ina contribuziun da la confederaziun per ina „ediziun festiva dal „Wilhelm Tell“ bain dotada”⁷, che è lur vegnida distribuida il 100avel di da la mort dal poet a 210'000 uffants svizzers. A chaschun da la debatta da questa chausa en il cussegl naziunal aveva cusseglier federal Forrer già empermess in’ulteriura istanza, perquai ch’il cussegl federal pensia „che cun la contribuziun da la confederaziun prevesida na vegnia dà satisfacziun al duiar d’engraziavladad da la naziun svizra visavi ils buns spierts dal grond poet”.⁸ En questa istanza dals 31 da mars 1905 ha il cussegl federal supplitgà ils cussegls da conceder in import maximal da 50'000 francs per crear ina fundaziun Schiller svizra a cundiziun „che

---

4 Brev en l’archiv da la Fundaziun Schiller svizra

5 Brev Bodmer a von Bojanowski 27. 1. 1905. Archiv da la Fundaziun Schiller svizra.

6 Ibid.

7 En: Actas partenent la Fundaziun Schiller svizra, p. 3.

8 ibid.

almain in import equivalent vegnia contribuì cun auters meds, saja quai privats ni publics”.⁹ La proposta è vegnida approvada l'emprim avrigl 1905.

Las cundiziuns a las qualas la contribuziun era liada èn bainprest vegnidas ademplidas. Al cumenzament avrigl era vegnì furmà in comite d'iniziativa per la creaziun d'in fondo per la Fundaziun Schiller svizra, consistent da persunalitads enconusentas da differentas parts dal pajais: Cusseglia federal Louis Forrer, dr. Hans Bodmer, Turitg; prof. Philippe Godet, Neuchâtel; prof. E. Hoffmann-Krayer, Basilea; colonel H. Schlatter, S. Gagl; Gaspard Vallette, Genevra; mistral Adalbert Wirz, Sarnen. Quest comite d'iniziativa ha deliberà ils 7 d'avrigl per tudestg e franzos in appel drizzà „An das Schweizervolk / Au peuple suisse” per ina collecta a favur d'ina fundaziun Schiller svizra.¹⁰ La collecta, purtada da chantuns, cumins, scolas, interpresas e betg il davos da scolars ha gè in grond success; il retgav ha muntà al cumenzament november 1905 a passa 100'000 francs, damai pli ch'il dubel da l'import necessari.

Suenter che a la fin november il comite d'iniziativa aveva fixà ils statuts da la Fundaziun Schiller svizra, è ils 11 da december 1905 vegnì elegì dal cussegl federal il cussegl da survegilanza e deliberà il pajament da la contribuziun da la confederaziun. Da l'emprim cussegl da survegilanza faschevan part tenor statuts dus represchentants dal „Lesezirkel Hottingen”, dr. Hans Bodmer ed il scribent Carl Spitteler, sco er tschintg commembers nominads dal cussegl federal, dr. Albert Burckhardt-Finsler, cusseglier guvernativ, Basilea; dr. J.V. Widmann, redactor, Berna; dr. J.G. Lutz-Müller, cusseglier naziunal, Thal (SG); prof. Philippe Godet, Neuchâtel; dr. Alfred Pioda, cusseglier naziunal, Locarno. Ils 8 da schaner 1909 è suandada l'approvaziun dals statuts tras il cussegl federal. Cun quai è la Fundaziun Schiller svizra er giuridicain stada fundada en plaina validitad.

Anc ina preistorgia

La proposta d'ina filiala svizra da la Fundaziun Schiller da la Germania, sco che ella è vegnida fatga a Hans Bodmer l'october 1904, era gia vegnida fatga dal medem speditur 25 onns pli baud, numnadain als dus pli enconuschents scribents da la Svizra tudestga, Gottfried Keller e Conrad Ferdinand Meyer. A chaschun da ses giubileum da 25 onns ha la Fundaziun Schiller tudestga fatg la dumonda a Gottfried Keller a Turitg e a Conrad Ferdinand Meyer a Kilchberg, sch'ina filiala possia vegnir fundada ni sche almain ina collecta possia vegnir fatga da là davent a favur da la Fundaziun Schiller tudestga. Ils dus scribents han brattà or per corrispondenza lur ideas en chausa ed er il sboz da lur brevs da risposta. Omadus han refusà l'idea da la Germania; però ord motivs dal tuttafatg differentes.

In pau sco Hans Bodmer en sia brev a von Bojanowski era Keller avant tut ord motivs politics cunter la connexiun cun la Fundaziun Schiller tudestga. „Keller ha fatg attent che l'entira Svizra romana saja da principi esclusa e ch'i na saja er betg da quintar cun la part dals chantuns catolics, influenzada da l'autra vart da las muntognas, da maniera ch' i restia anavos be bundant ina mesadad dal pajais che, cun sia populaziun

---

⁹ ibid.

¹⁰ ibid. p. 2; cf. illustr. p. ••

prevalentamain rurala e cun paucas citads impurtantas, n'haja oramai betg las premissas litteraras ed esteticas necessarias per ina fundaziun da quella spezia.”¹¹

Meyer, che era gugent pront da sa participar ad ina contribuziun finanziala per la festa e che ha er spedì a la Fundaziun ina donaziun da giubileum da 100 marcs, ha dentant exprimì resalvas partenent la professiun dals scribents: „Quai che fiss prezios ed impurtant en il grond pajais da la Germania, pudess, sco nova funtauna da gudogn, schizunt esser ni almain parair nuschaivel en la pitschna Svizra cun ses cumbats industrials e sviluppar là sur mesira duai vla e basign la professiun da scribent.”¹²

Sin quellas respostas negativas ha la Fundaziun Schiller tudestga – enfin lur festa da tshuncanta onns: 25 onns pli tard – renunzià a perseguitar la fatschenta.

L'activitad da la fundaziun 1905 fin 2005

Il cumenzament

La Fundaziun Schiller svizra è vegnida fundada per sustegnair finanzialmain las personas che fan litteratura en noss pajais. En ils emprims statuts dal november 1905 vegn la contribuziun lur er liada a duas cundiziuns che ston omaduas esser ademplidas. I sto sa tractar d'in „scribent meritaivel” e d'in cass da „quitads da vita serius”.¹³ In'undrientscha era damai liada ad ina basegnusadad evidenta en il medem mument.

Ins na dastga emblidar ch' i n'existeva quella giada anc nagina cumissiun da litteratura chantunala ni gremis sumegliants che surdavan premis da daners; La Pro Helvetia e la Pro Litteris n'existevan anc betg; l'Uniun da scripturs svizra è vegnida fundada 1912 e assicuranzas socialas sco er l'AVS èn pir vegnidas bler pli tard. La Fundaziun Schiller era quella giada la suletta instituziun en Svizra che sustegneva finanzialmain scribents.

Dentant ha il cussegl da surveglanza gia en sia emprima sesida dals 22 da schaner a Turitg mess l'accent sin il caracter undrant da las donaziuns. I eran gia avant maun intginas dumondas da susteniment che na pudevan dentant betg vegnir tractadas, perquai ch'ils statuts permettevàn l'adiever dals tschains cun ils quals las contribuziuns stuevan vegnir pajadas pir per l'onn 1907. „Cun quella chaschun ha il cussegl da surveglanza s'exprimì davart sia posiziun visavi talas dumondas. El fa valair che la Fundaziun Schiller svizra n'è betg ina chassa da susteniment per scribents en pitgiras, mabain che sias donaziuns hajan il caracter d'undraziuns. I stoppia damai en mintga singul cass avant tut las dumondas vegnir examinada quella da la qualidad litterara e vegnir premià be bunas lavurs.”¹⁴

Cun quella decisiun fundamentala na vuleva il cussegl da surveglanza però betg svalitar l'element dal provediment, mabain sulettamain evitar che la fundaziun vegnia considerata exclusivamain sco instituziun da susteniment social. Tar las emprimas premiaziuns uffizialas

---

¹¹ Rudolf Goehler, *Geschichte der Deutschen Schillerstiftung 1859-1909*. Berlin 1909, p. 270

¹² *ibid.* p. 271

¹³ cf. annexa, p. ••.

¹⁴ Emprim rapport annual 1906, en: *Rapport davart la Fundaziun Schiller svizra 1905 fin 1908*. Turitg 1909, p. 18.

l'onn 1907 èn damai er vegnids adoperads cun tutta evidenza o madus criteris: „En tut ha il cussegl da survigilanza gè a disposiziun ca. 4'800 francs. Quels èn vegnids duvrads per tshintg donaziuns. Las decisiuns han purtà, sco ch'ìl cussegl da survigilanza sa bain, be en in cass agid cuzzant, en tut ils auters cass han ellas almain survì a bandischar ils quitads en la vita da umans las ovras dals quals avevan gia prestà bleras uras d'elevaziun e da gudiment... Intginas dumondas han stuì vegnir refusadas perquai che ni la qualitat litterara ni la qualificaziun economica eran evidentas.”¹⁵

L'operar successiv

Sche in'istituziun sco la Fundaziun Schiller svizra duai restar fidaivla a ses pensum fixà ina giada, lur n'èsi betg da spetgar grondas e fundamentalas midadas en il decurs dal temp. Uschia è l'istorgia da la fundaziun er sa splegada en moda e maniera nundramatica ils davos 100 onns.

En ils emprims statuts èn vegnids pigliads en vista sco pensums da la fundaziun tranter auter er „l'ediziun da bunas ovras da la produciun litterara svizra che empermettan pitschen success en il commerzi da cudeschs, ni la promoziun d'interpresas da vaglia”; però sut la cundiziun: „uschespert che la fundaziun è ferma avunda”. Damai che fin ils onns tschunconta, tenor statuts, na dastgava la facultad da la fundaziun betg vegnir sminuida e be ils tschains dastgavan vegnir duvrads, eran ulteriurs meds finansials necessaris. La procuraziun da meds è restada in problem serius durant decennis.

La funtauna d'entradas la pli impurtanta en ils temps da la stretgas finansialas furmavan las contribuziuns dals commembers. Gia a partir dal 1908 ha la fundaziun recrutà commembers che pajavan l'emprim ina contribuziun annuala da 2 francs, pli tard da 3 francs (commembers giuridics 5 francs), e gia in onn pli tard avevan s'inscrits pli che 600 commembers. Il dumber ha varià e ha cuntanschì l'onn 1931 in punct culminant da bundant 8'400 commembers (fin dal tschientaner be anc 62). Dasperas ha la fundaziun pudì quintar cun pitschnas ni pli grondas donaziuns da la vart da chantuns, citads, cumins pli gronds, fatschentas e persunas privatas sco er cun legats occasionals.

Da quella maniera è ella stada buna, sper ils pajaments per ovras litteraras e rentas per survivents basegnus, da sustegnair a partir dal 1916 cun contribuziuns finansialas er differentas interpresas litteraras, sco per exempel l'ediziun da las ovras cumpletas da Jeremias Gotthelf ni in'ediziun da las ovras dal poet rumantsch Johannes Mathis. Ma anc l'onn 1927 è ina supplica colliada cun in fegl da signar ida „als amis da la litteratura svizra per far reclama per la Fundaziun Schiller che era anc bler memia pauc enconuschenta”.¹⁶

En la secunda mesadad dal tschientaner è l'activitad da la fundaziun sa concentrada pli e pli sin la surdada da ses premis che eran daventads ina distincziun litterara respectada. In spustament da las paisas tar l'attribuziun da donaziuns era gia succedì a la fin dals onns 1910, damai ch'ì ha dà da temp en temp er undraziuns senza basegnusadad evidenta. Uschia è per exempel Carl Spitteler vegnì undrà – il medem onn ha el retschavì il premi Nobel per litteratura - per ses 75avel anniversari cun il grond premi Schiller (5'000 francs). Spitteler, enfin 1922 sez commember dal cussegl da fundaziun, ha acceptà gugent lundraziun, ha dentant immediat puspe mess a disposiziun a la fundaziun limport da daners retschavì.

---

¹⁵ Secund rapport annual 1907; ibid. p. 23.

¹⁶ Ventginavel rapport annual 1926. Turitg 1927, p. 40.

Cun imports pli pitschens èn pli tard pli e pli savens er vegnids distinguids scribentas e scribents che na basegnavan necessariamain ils daners. La cundiziun dubla a las qualas ina donaziun era liada oriundamain è sa mussada cun il temp sco problem delicat: Tras quellas cundiziuns eran auturs senza basegn finanziel sclaus da l'undrientscha ch'els avessan tonaton merità.

La fundaziun ha suandà cun quai in svilup dal temp: Cun l'appariziun da pliras autras instituziuns per il susteniment da scribents basegnus ha l'aspect dal provediment da la Fundaziun Schiller pudì svanir pli e pli. En l'artitgel d'intent dals statuts pli novs da l'onn 2004 figurescha „il susteniment da scribents e scribentas en pitgiras e da lur famiglias” oramai be pli sco ina – la davosa - da las quater variantas da donaziuns.¹⁷

Er auters pensums per ils quals la Fundaziun Schiller aveva impundì daners en ils emprims decennis èn cun il temp vegnids surpigliads d' autras varts: Per l'acquisiziun da relaschs da scribents ni per il susteniment da l'ediziun d'ovras litteraras èn siglids en ils fiers per exempel l'Archiv svizzer da litteratura, grondas bibliotecas resp. diversas fundaziuns culturalas ni il maun public.

Sco ina spezia da rom lateral da la Fundaziun Schiller è naschida en collaboraziun cun la citad da Berna 1923 la „Fundaziun per il drama”, la Fundaziun Welti, che, basada sin ina fundaziun administrada da la citad da Berna da l'onn 1891, scriva or in premi che vegn surdà onn per onn. Sin fundament da las lavurs inoltradas decida ina giuria, instituida da la Fundaziun Schiller svizra, davart la repartiziun dals premis. La davosa concorrenza è vegnida publitgada 2003 en collaboraziun cun la Fundaziun Schiller. Independentamain da la Fundaziun Schiller vegnan actualmain elaborads novs statuts per la „Fundaziun per il drama” (atun 2004).

Dapi 1979 elegian las referentas ed ils referents da lingua tudestga dal cussegl da fundaziun Schiller mintg'onn er la premiada resp. il premià per il premi da la Banca Chantunala.

Ina chaussa n'è betg sa midada en tut il temp da l'existenza tschentenara da la Fundaziun Schiller svizra: Ella è anc adina il sulet gremi naziunal che surdat premis litterars mintg'onn ad auturs ed auturas da tut las linguas naziunalas.

---

¹⁷ Cf. anexa, p....